

---

# Reflexen

R.P. de Graaf

---

*Opstand. Van voorzichtig opereren in de illegaliteit tot massabewegingen.* Aldus luidde het thema van de maand van de geschiedenis uit oktober 2018, waar deze reflexen bij aanhaken. Hoewel de maand op 1 november alweer geschiedenis was, ebde het thema van de Opstand langer door. Dit kwam mede door de NTR-serie '80 jaar oorlog', die synchroon liep met ten minste drie tentoonstellingen over hetzelfde thema. In het Rijksmuseum heette de tentoonstelling net zoals de tv-serie; in het Prinsenhof in Delft: 'Willem van Oranje is hier' en in het Militair Museum: 'Willem van Oranje'. Ik mocht in 2018 ook een duit in het opstandige zakje doen met een boek: *De prins. Willem van Oranje 1533-1584*.

De figuur van Willem van Oranje roept dikwijls heftige gevoelens op. Zo werd ik gebeld door een meisje dat besloten had een profielwerkstuk over Willem van Oranje te schrijven. Ze had haar vragen paraat en vuurde de ene na de andere af. Ze woonde in Emmeloord, dus het mocht wel telefonisch. Die vragen waren van het type kort-en-goed. Het gaat mij om deze: 'Vindt u hem een terrorist of een held?' Mijn antwoord luidde: 'Sommigen van zijn vrienden waren helaas terroristen, maar ik vind hemzelf een held. Maar hij was geen heilige.' Daarna volgde mijn toelichting over de wrede watergeuzen, maar ook somde ik alle offers op: gesneuvelde broers, de aanslagen die op hem werden gepleegd, de vrouwen die stierven, al het geld erdoorheen gejaagd, dag en nacht werken, de burn-outs en vooral zijn enorme doorzettingsvermogen en grote politieke vaardigheden. Zelfs militair. Gelukkig vroeg ze niet door over het niet-een-heilige zijn, want dan had ik ook moeten vertellen over zijn duistere kanten en het meisje was nog jong.

Ik geef nog een ander voorbeeld van die heftige gevoelens. Over de vraag of Nederland ooit een protestantse natie was, wordt verschillend geoordeeld. Er werden wel stappen gezet in de 19<sup>de</sup> eeuw om dit beeld neer te zetten of te versterken. Zo maakte Guillaume Groen van Prinsterer niet alleen de uitdrukking 'de Tachtigjarige krijg' populair in zijn veelgelezen *Handboek der geschiedenis van het vaderland*, maar linkte hij Willem in één adem door aan God. Groen opent het hoofdstuk 'Strijd 1568-1648' aldus: 'Op het veertigjarig martelaarschap volgt de Tachtigjarige krijg. Het hoofd wordt niet meer lijdelijk op de slagbank gelegd. De Heer geeft uitkomst aan Zijn Volk. Nederland [...] wordt door de hand des Allerhoogsten en het zwaard der Prinsen van

Oranje beschermd.’ Isaac da Costa kwam met nog weer iets nieuws, namelijk de beroemde trits God – Nederland – Oranje. Door deze drie innerlijk op elkaar te betrekken in de bijbelse beeldspraak van het ‘drievoudige snoer’ werd Willem een instrument in een hemels plan: ‘De drie bestanddelen van het snoer zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. God is vooral de God van Nederland, Die Zich in en door de Nederlandse geschiedenis heeft gemanifesteerd. Nederland is een bijzondere, door God verkoren natie, met een eigen taak en roeping. Het Oranjehuis heeft een onuitwisbare rol gespeeld in de door God geleide, Nederlandse, geschiedenis.’

Eind 20<sup>ste</sup> eeuw was juist een tegenovergestelde beweging zichtbaar. Willems laatste grote biograaf K.W. Swart sloot aan bij een eerder verwijt uit 1913. In het boek *La Leyenda Negra* van de Spaanse historicus Julián Juderías werd Willem beschuldigd van het bedenken van de zogenaamde Zwarte Legende, doordat Willem in zijn *Apologie* Alva en Filips had neergezet als schoften. Swart verklaarde Willems optreden deels uit eigenbelang en velde daarop in zijn boek een hard oordeel: ‘De gangbare voorstelling alsof hij [Willem] steeds als een omzichtig en handig politicus handelde, is verre van juist. [...] Hij gedroeg zich als een waaghals, die zich in een rijkelijk riskant avontuur stortte [...] Oranje die in bijna alle opzichten het toonbeeld van gematigdheid was, nam tegenover Spanje een tegenovergestelde houding aan. [...] Zijn verbeterde anti-Spaanse houding sproot gedeeltelijk voort uit zijn vaste voornemen de reputatie van hemzelf en zijn illustere familie op te houden.’ In zijn proefschrift (2007) vertelt Leo Adriaenssen hoe in de Meijerij van ’s-Hertogenbosch dorpen werden leeggeroofd en verbrand. Willem kreeg de schuld van deze ‘genocidale oorlogvoering. [...] Oranje en de kolonels van Antwerpen kregen de leiding van de onderneming. Oorlogsmisdaad was geen begrip in het kriegsrecht. Als de oorlog rechtmatig was, mocht alles. Willem van Oranje [was] de instigator [...] van de verschroeideaarde campagnes.’ In *Willem van Oranje. De opportunistische Vader des Vaderlands* doen Aron Brouwer en Marthijn Wouters er nog een schepje bovenop en wordt vastgesteld dat Willem ‘zichzelf [wilde] uitroepen tot dictator en zijn veelal buitenlandse soldaten op pad stuurde om de Nederlandse bevolking te onderdrukken’.

In zekere zin is *De prins* een wetenschappelijk verantwoorde poging tot eerherstel van de man wiens reputatie sinds de Tweede Wereldoorlog door historici te grabbel wordt gegooid. Zijn aandeel in de totstandkoming van de moderne verhouding tussen vorst en onderdanen, koningshuis en Staten-Generaal, alsook het bestaan van Nederland als soeverein land en de gewetens- en geloofsvrijheid wordt niet snel overschat. Ik volg A.Th. van Deursen in *Oranje van Oranje. Een biografisch portret*, als hij vaststelt dat Willems erfenis politiek is: ‘Er is in zijn tijd een nieuwe regeringsvorm gevestigd. Er

was eenhoofdige leiding, en die zal er ook altijd zijn in een goed bestuurd staat, onder welke constitutie ook. Maar het feitelijke staatshoofd was aangegeven op de samenwerking met grote vergaderingen: de Staten van Holland eerst, naderhand ook de Staten-Generaal [...].’

Twee recensies inspireerden mij bij deze reflexen. In het *Reformatorisch Dagblad* schreef dr. H. Klink op 23 juni 2018: ‘Genuanceerder beeld van Willem van Oranje’ en in het *Nederlands Dagblad* schreef Willem Bouwman op 13 april 2018: ‘Een prins die moeilijk te peilen is’. Misschien goed om persoonlijk op te merken dat ik beide recensies kon waarderen. Naast kritiek, waar ik zo op kom, was er lof: ‘De Graaf schreef een boeiend en leerzaam boek’ (Klink) en ‘De kracht van het boek zijn de feiten’ (Bouwman).

Ik geef eerst een bloemlezing uit de kritische noten. Klink in het *RD*: ‘Toch betaalt ook De Graaf hier en daar zijn tol aan het moderne beeld van Oranje. Met een zekere graagte lijkt hij op te diepen wat bekend is van de amoureuze avonturen van de prins. [...] Als De Graaf spreekt over het pleidooi van de prins voor tolerantie in godsdienstzaken, verwijst hij naar Erasmus. [...] Hij meldt niet dat niet alleen Erasmus oog had voor het geweten en de betekenis van godsdienstvrijheid. Dat gold ook voor Luther. En het gold zeker ook voor calvinisten als Viret, Junius, Taffin, Villiers, de Frans-sprekende calvinisten voor wie Blandine Kriegel in een studie over Oranje (die De Graaf niet noemt) terecht veel aandacht vraagt. Aan hun invloed wijdt De Graaf nauwelijks een woord. Dan is er het geloof van Oranje. De Graaf weet er niet goed mee om te gaan. Als hij Juliana van Stolberg citeert, die haar zoon in een brief wijst op de betekenis van het gebed, zegt hij ietwat badinerend dat „deze vrome brief” Oranje bereikte „net toen de inwoners van Holland waren opgeroepen om twee dagen te vasten om de toorn van God af te wenden.” Hij laat erop volgen: „Maar zelfs bidden hielp niet, want een maand later zou...”[...]’

En Bouwman in het *ND*: ‘Niettemin wordt geregeld de indruk gewekt en soms uitdrukkelijk gesteld dat de prins een pragmaticus was. Dat gebeurt ook bij een belangrijke gebeurtenis in zijn leven, in het najaar van 1573, toen Oranje in de Grote Kerk in Dordrecht met de gereformeerden het avondmaal vierde. In een mooi boek over de prins heeft A.Th. van Deursen aannemelijk gemaakt dat hij toen uit overtuiging voor het calvinisme koos. De Graaf gaat minder ver en meent dat hij om politieke redenen ‘formeel calvinist’ werd. Oranje veranderde driemaal van kerk - van luthers naar katholiek naar luthers naar calvinistisch - en elke keer was die ‘kerkverandering de voortzetting van zijn politiek, maar dan nu met andere middelen’, meent De Graaf. Het is een prikkelende suggestie, die wat verloren tussen de feiten hangt, alsof de feiten vanzelf spreken. Ronald de Graaf had iets meer verteller mogen zijn.’

Klink heeft gelijk, ik had *La République et le Prince Moderne* uit 2011

gemist. En vast nog meer, want er zijn inmiddels bijna 1.400 boeken, pamfletten en artikelen over Oranje verschenen. In *De prins* probeer ik telkens na te gaan hoe Oranje zich als politicus en militair ontwikkelde, maar ook privé als echtgenoot. Uiteraard komt daarbij het geloof vaak ter sprake, maar mijn boek is, net als dat mooie geciteerde werkje van Van Deursen, een biografische schets en geen systematische studie naar Oranjes geloofsontwikkeling. Ik wil niet op de kritiek die soms terecht en soms niet terecht was, ingaan, maar ik wil wel enkele lijnen uitzetten van wat mij opviel aan Oranjes geloof, uiteraard voorzover iemand daar op basis van overgeleverde brieven en contacten en bekende daden iets over kan zeggen. Vanwege de ruimte, stip ik slechts dingen aan: zijn daden en karakter, dan zijn opvoeding, publieke uitingen en privé-uitingen.

Wat betreft zijn daden en karakter valt op dat zijn leven in drie fasen verliep. Eerst was hij zeer geïnteresseerd in het vergroten van zijn *Hausmacht*. Vervolgens raakte hij in 1567-1568 alles kwijt en werd hij rebellenleider. En toen de Staten-Generaal in 1577 de baas werden, werd hij hun hoogste dieenaar en militaire opperbevelhebber. De drang naar bezit en luxe werd gaandeweg minder, de enige uitspatting die hij zichzelf tot het einde toestond waren copieuze diners in de vroege middaguren. Voor zijn idealen van gewetensvrijheid en geloofsvrijheid betaalde hij een hoge prijs: hard werken, vaak eenzaam aan de top, hij kreeg de hoogste lof, maar ook de felste kritiek en bittere verwijten. Als militair was hij dapper, ging het geweld niet uit de weg, als officier werd hij beschaafder en de verwijten van oorlogsmisdaden uit een recent proefschrift kloppen niet. Hem werd tweemaal een voorstel gedaan om belangrijke vijanden te vermoorden en had hij daar geen bezwaar tegen (beide aanslagen mislukten). Als politicus had hij iets ongrijpbaars, hij was meer verzwijger dan zwijger, hij was empathisch en maakte daarvan gebruik.

Wat betreft zijn opvoeding: ogenschijnlijk stonden vader en moeder op één lijn en werd hij vroom en luthers opgevoed. Maar zijn vader scheidde als dat nodig was, geloof en politiek. Hij deed er alles aan om zijn erfenis te redden. Daarbij was hij zelfs bereid om in 1547 de wapens op te nemen tegen zijn geloofsbroeders, de Schmalkaldische vorsten. Toen een nog grotere erfenis lonkte voor zoon Willem, op voorwaarde dat hij katholiek zou worden en verder in Brussel werd opgevoed, woog dat zwaarder dan het lutherse geloof. Waarschijnlijk had dit besluit de vredige rust op de Dillenburg verstoord. Luthers geloof, kerkgang en vroomheid waren zo heilig voor Juliana dat toen Oranjes eerste vrouw stierf (van wie Oranje bijzonder veel hield) ze nota bene het liefste wilde dat Oranje niet naar haar begrafenis zou gaan omdat zij volgens de rooms-katholieke riten bijgezet zou worden. Volgens mij leerde Oranje een levensles van zijn vader: soms moet je van kerk veranderen, maar

dat wil niet zeggen dat daarmee het geloof minder belangrijk is.

Oranjes publieke geloofsuitingen waren soms zeer dapper en positief. Zoals de beroemde oudejaarsrede, de Apologie, de vele pamfletten. Het maakte hem tot vijand nummer één van Alva, Granvelle en Filips. Zelfs in de *Ban by den conink van Spangien gedaen tegen den prince van Orangien* uit 1580 erkende Filips dat Oranje 'was begonnen met de invoer van gewetensvrijheid', echter dat had de religie alleen maar 'confuus' gemaakt.

Maar Oranje was niet altijd transparant. Soms heiligde het doel de middelen, zoals toen hij Anna van Saksen het hof maakte en hij haar familieleden August van Saksen en Filips van Hessen verzekerde dat ze in Breda haar lutherse geloof kon behouden, maar tegelijk overtuigde hij Filips en Granvelle dat Anna tot het rooms-katholieke geloof zou overgaan. Dat Oranje zelf wel wist dat hij dubbelspel speelde, blijkt uit zijn bedankbriefje aan zijn *partner in crime*, Günther van Schwarzburg uit februari 1560: 'Dit is zo'n zaak die men beter vertrouwelijk en persoonlijk dan door brieven kan behandelen, temeer omdat ik veel vorderingen in de zaak met u.e. te bespreken heb, die de [ganze] veren niet toe te vertrouwen zijn.'

Toen Oranje en Anna moesten vluchten en hij weer in het lutherse Nassau aankwam, besloot hij om openlijk van kerk te wisselen. Hij verzocht half juni 1567 aan de landgraaf van Hessen om een goede lutherse predikant te sturen, want, zo schreef hij, hij wilde meer kennis van de Bijbel en het geloof. Dit was ook politiek een slimme zet, omdat hij door openlijk kleur te bekennen meer hoopte te profiteren van de steun van de Duitse vorsten. Toen de Opstand vaste vorm aannam gaf Oranje in 1572 publiekelijk les in tolerantie, want niet alleen mochten de nonnen in een deel van hun in beslag genomen klooster [het huidige Prinsenhof] blijven wonen, maar ook verordeneerde hij in Delft 'dat men de Roomse religie vrij zou laten en die van de Roomse religie zijn, vrij en onverhinderd laten [...] Alles met de limitatie van uiterlijk geklank op de straten en pleinen.' Beroemd zijn de woorden aan de geuzenaanvoerder Sonoy: 'U schrijft ons of men u laat weten of wij ook met een groten machtigen Potentaet een verbond hebben gesloten om zo samen het leger van de vijand te weerstaan [...] waarop wij u geen ander antwoord willen geven dan dat wij met de Alderoppersten Potentaet der Potentaten een vast verbond hebben gesloten.' Belangrijk voor de groei van de calvinistische kerk was zijn verrassend voorstel uit 1575: 'Tot onderhoud van de vrijheid en een goede wettige regering is het goed om niet alleen voor religieuze zaken, maar ook ten behoeve van de algemene welstand van de burgers in de graafschap Holland of Zeeland een vermaarde school of universiteit op te richten.' Hij hoopte dat door de theologische faculteit het aantal calvinistische predikanten flink zou toenemen en binnen de kortste keren had Leiden haar universiteit.

Twee jaar eerder, toen duidelijk was dat Duitse steun uitbleef en de Opstand vanuit Holland en Zeeland vorm kreeg, besloot hij weer van kerk te wisselen. Samen met meer dan 500 anderen had hij onder de bediening van dominee Joannes Lippius in de grote kerk van Dordrecht het Heilig Avondmaal gevierd en was hij daarmee formeel calvinist geworden. Voor Oranje, wiens geloof niet aan een bepaalde kerk of dogmatiek was verbonden, was deze kerkverandering niet meer dan normaal. Ik moet erbij vermelden dat ik dit proces door politieke bril bekeek. Van en aan Oranje zijn inmiddels 11.000 brieven, meest in handschrift, beschikbaar via de website van het Huygens Instituut voor Geschiedenis dus wellicht zijn er sporen van een katholieke, lutherse en calvinistische ‘bekering’ te vinden.

Zijn privé-geloofsuitingen geven een vrij constant beeld waarin vroomheid en oprechtheid elkaar afwisselen. In 1549 komen we hem tegen op toernooien en horen we voor het eerst zijn stem in zijn oudst bewaarde brief en daarin wordt God genoemd. Op 2 januari van dat jaar schreef hij zijn Duitse halfbroer Filips, die uit het eerste huwelijk van zijn moeder stamde. Hij heeft het over twee neven, zijn leeftijdgenoten, de graven van Isenburg en Westenburg: ‘Welgeboren, vriendelijke lieve broer [...] Ik en mijn neven zijn, lof zij God, in goede doen. Ik hoop dat je komende zomer in de gelegenheid bent om te komen, want dan wil ik met u.e. [U Edele] naar de paardenrennen, want de koning heeft mij enkele maanden geleden een paard gegeven, waarop ik het met u.e. wel durf te wagen.[...]’ Om een sprong te maken naar zijn laatste woorden uit 1584: ook die getuigen van een diep geloof. Of hij ze wel of niet heeft gezegd maakt niet uit: dit is wat hij gezegd had als hij de kans had gekregen. Al in 1580 had hij in een brief aan een Duitse kolonel geschreven over zijn strijd ‘voor dit arme volk’ (*pour ce pauvre peuple*) om de vrijheid van geweten.

Misschien is er wel een rooms-katholiek spoor te vinden in 1558. Na het overlijden van zijn eerste vrouw werd hij door Günther, de graaf van Schwarzburg, die zijn zwager en goede vriend zou worden, gecondoleerd. Hier bedankt hij hem: ‘Welgeboren en lieve broer. Uw brief waarin u schrijft dat u het bericht van de dodelijke ziekte van mijn lieve vrouw – dat de almachtige God haar zijn barmhartigheid bewijst – met grote droefheid hebt vernomen, ontving ik gisteren. Ik ben u zeer dankbaar voor uw medelijden dat u met mij hebt. Helaas is dit verlies voor mij en mijn kinderen, veroorzaakt door die ziekte, zo groot, dat ik niet anders dan intens verdrietig ben.’

Oranje was een groot man, geen heilige: kort na Anna’s overlijden verloor hij zichzelf in seksuele avonturen. Er werd een bastaard geboren en wie zijn moeder was, is onbekend. Günther noemt een van zijn vriendinnen als Oranje net met Anna van Saksen is getrouwd: ‘Ik hoop dat je Barbara van Lier en anderen niet meer bezoekt.’ Blijkbaar was Günther er niet gerust op. Oranje

bleef inderdaad in de jaren '60 flirten. Dat Oranje meerdere bastaarden had blijkt uit woorden van Catharina, de vrouw van Günther, aan graaf Jan: 'De prins heeft in zijn tijd 1.000 thaler nodig gehad en naar u gestuurd om alle zaken goed af te handelen.' Het huwelijk met Anna eindigde in een drama en toen hij in 1575 met Charlotte van Bourbon wilde trouwen, leefde Anna nog en was hij formeel niet van haar gescheiden. Hij bedacht een nieuwe procedure om met haar te kunnen trouwen door de situatie voor te leggen aan vijf predikanten om te voorkomen dat zijn reputatie schade zou oplopen, want de roddels en verwijten waren niet van de lucht. Het vijftal stelde hem in het gelijk. Oranje vatte de zaak tegenover zijn broer Jan luchtig op: 'God heeft mij een beetje de overtuiging gegeven om mij geen zorgen te maken om woorden of bedreigingen als ik iets geheel doe volgens mijn geweten. [...] Tot mijn grote spijt leef ik al te lang als weduwnaar.'

Hoe diep Oranjes geloof zat, bleek uit de aanslag van Jaurequi. Na enige tijd verslechterde zijn toestand en brak een ader. Het bloeden wilde maar niet stoppen en predikant De Villiers werd erbij geroepen. Oranje riep: '*A la miséricorde, monsieur de Villiers, mon ami! A la miséricorde! C'est là mon recours, et n'y a point d'autre!*' [De genade, meneer de Villiers, beste vriend, de genade is mijn redding en niets anders!] Oranje herstelde en bleef tot het einde toe zich inzetten voor de vrijheid van godsdienst, waarvan hij driemaal publiekelijk had laten zien, wat dit voor een mens kan betekenen. Kort voor de aanslag van Gérard schreef hij aan Jan, toen het met de strijd tegen Spanje zeer slecht was gesteld: 'Velen willen vrede tot elke prijs, en de hartstocht voor het geloof verkilt met de dag. Zelfs zij die altijd de religie waren toegedaan, zeggen dat vrede met niet meer dan vrijheid van geweten beter is dan vrijheid van godsdienst. Het arme volk wordt zand in de ogen gestrooid, want het baseert zijn oordeel slechts op wat het ziet.' Zie, opnieuw dat 'arme volk'.

Over Oranjes geloof is al met al het laatste woord nog niet gezegd, met dank aan Klink en Bouwman. Ik zocht zelf naar een manier om *De prins* zowel op passende als persoonlijke wijze te besluiten en koos ervoor om Oranjes graf te beschrijven, met deze slotzin: 'Op die sluitsteen staat: *resurrectionem/expectat/guilelmus primus/pater patriae* (Naar de wederopstanding ziet uit Oranje de Eerste, Vader des Vaderlands).'

### Memorabilia

Wij feliciteren ons redactielid prof.dr. Henk van den Belt met zijn benoeming als fulltimehoogleraar systematische theologie aan de Faculteit Religie en Theologie van de VU Amsterdam, op een gedeeltelijk door de Gereformeerde Bond gesponsord ordinariaat, ingaande per 1 januari jl. Deze benoeming brengt met zich mee dat hij zijn werkzaamheden in Groningen na dit acade-



misch jaar zal beëindigen. Ook noemen we enkele promoties. Die van dr. Ferdinand van den Bosch, hervormd predikant te Katwijk aan Zee, op *De voorstelling van de godin Atiratu volgens de Ugaritische alfabetische teksten. Een bijdrage aan de beeldvorming van de West-Semitische godin Asjera*, een studie over de wijze waarop Ugaritische teksten over de godin Atiratu ons beeld van de ook uit het Oude Testament bekende godin Asjera kunnen verhelderen, bij prof.dr. Bob Becking aan de Universiteit Utrecht op 30 november 2018. En die van dr. Henk ten Brinke, vrijgemaakt-gereformeerd predikant te Brussel, op het proefschrift *Erfzonde? Onvermijdelijkheid en verantwoordelijkheid* op 19 december 2018 aan de Vrije Universiteit Amsterdam, waarbij ons redactielid prof.dr. Gijsbert van den Brink de promotor was en dr. J.M. (Hans) Burger de copromotor. *Het spreken van de kerk in de theologie van dr. J. Koopmans* is de titel van het proefschrift van C.C. [Niels] den Hertog, de zoon van ons redactielid. De promotie aan de VU was op 13 december. In zijn studie vraagt Den Hertog, die predikant is in Nijmegen, zich af hoe we het publieke optreden van Koopmans moeten begrijpen vanuit het geheel van zijn theologie.

Aan de TUA waren twee promoties. Op 20 november 2018 promoveerde Adriana Tip op *De Dordtse Kerkorde 1619. Ontwikkeling, context en theologie*. Anja van Harten-Tip is predikante in de Voortgezet Gereformeerde Kerken. Zij analyseert achtergrond, structuur en strekking van de Dordtse Kerkorde. Thomas Klöckner is gepromoveerd op 4 december 2018 op een bekende figuur uit de Reformatie: *Heinrich Alting (1583-1644): Lebensbild und Bedeutung für die reformierte Historiografie und Dogmengeschichtsschreibung des 17. Jahrhunderts*. Beide keren was de promotor prof.dr. Herman Selderhuis.

Op 23 november vond aan de TUK de promotie plaats van Roelof Alkema met een proefschrift getiteld *The Pillars and the Cornerstone. Jesus Tradition Parallels in the Catholic Epistles*; promotor was P.H.R. van Houwelingen. Op 6 december nam dr. P.W. van de Kamp afscheid als universitair docent pastoraat en diaconaat met een college onder de titel 'Duurzaam diaconaat: Pleidooi voor een spiritueel-diaconale levensstijl'. Per 1 januari 2019 is dr. Gert Noort benoemd tot bijzonder hoogleraar op een leerstoel met de naam 'David Bosch Chair for the Comparative Study of Mainline Protestant and Evangelical Mission', een leerstoel die wordt ondersteund door de Nederlandse Zendingsraad. Eveneens per 1 januari 2019 is dr. J.H.F. (Hans) Schaeffer benoemd tot hoogleraar praktische theologie, als opvolger van dr. C.J. de Ruijter; Schaeffer was al universitair hoofddocent, en is nu dus bevorderd tot hoogleraar.